

NAUČNOM VEĆU MEDICINSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Na sednici Naučnog veća Medicinskog fakulteta u Beogradu, održanoj dana 28.4.2016. godine, imenovana je komisija za ocenu završene doktorske disertacije pod naslovom:

„Analiza kvaliteta života i psiholoških karakteristika ratnih veterana obolelih od hroničnog posttraumatskog stresnog poremećaja“

kandidata mr Tatjane Milenković, zaposlene na Klinici za mentalno zdravlje Kliničkog centra u Nišu, kao specijalista medicinske psihologije. Mentor je Prof.dr Aleksandar Jovanović.

Komisija za ocenu završene doktorske disertacije imenovana je u sastavu:

1. Prof.dr Aneta Lakić, redovni profesor, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu
2. Prof.dr Srđan Milovanović, vanredni profesor, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu
3. Doc.dr Vladimir Janjić, docent, Medicinski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Na osnovu analize priložene doktorske disertacije, komisija za ocenu završene doktorske disertacije jednoglasno podnosi Naučnom veću Medicinskog fakulteta sledeći

IZVEŠTAJ

A. Prikaz sadržaja doktorske disertacije

Doktorska disertacija mr sci Tatjane Milenković napisana je na 88 strana i podeljena na sledeća poglavlja: uvod, ciljevi istraživanja, hipoteze istraživanja, metodologija, rezultati, diskusija, zaključak, literatura. U disertaciji se nalazi ukupno 19 tabela i 1 grafikon. Doktorska disertacija sadrži sažetak na srpskom i engleskom jeziku, biografiju kandidata, podatke o komisiji i spisak skraćenica korišćenih u tekstu.

U **uvodu** je definisan pojam traume, traumatizma, psihičke traume. Opisano je koje sve vrste doživljaja imaju traumatogeni potencijal i kako traumu objašnjavaju različita psihološka učenja: bihejviorizam, koji traumu posmatra kao emocionalno učenje i sistem uslovljavanja, sa usvajanjem patoloških obrazaca ponašanja, pri čemu nastaju promene u mozgu koje postaju „okidač“ za uzbunu u situacijama koje podsećaju na traumu i psihoanaliza, koja govori o tome da traumatsko iskustvo narušava mentalnu ekonomiku dovodeći do poremećaja ravnoteže koja se ispoljava u nastanku traumatske neuroze i slomu adaptivno-integrativnih mehanizama.

Detaljno je opisana traumatska neuroza kao posledica sloma mehanizama odbrane nastalih dejstvom traumatskog događaja koji izaziva strah i bespomoćnost, izraženu ekscitaciju vegetativnog nervnog sistema i na kraju slom psihološke ravnoteže. Opisani su poremećaji ponašanja terminima traumatske neuroze i osnovne manifestacije poremećaja u dnevnom i u noćnom funkcionisanju obolelog. Prikazani su osnovni tipovi reagovanja na traumu kao i viđenja različitih istraživača o tome koji su mehanizmi delovanja traume odgovorni za konkretne simptome narušenog funkcionisanja. Navedeni su fizički, emocionalni i kognitivni simptomi poremećaja.

Detaljno je prikazana nozografija stresogenih poremećaja kao i evolucija definicije posttraumatskog stresnog poremećaja kao dijagnostičke kategorije. Dat je kratak osvrt na paramedicinske razloge postavljanja dijagnoze posttraumatskog stresnog poremećaja, uzrokovane finansijskom dobiti kao i izbegavanjem krivične odgovornosti i procesnih obaveza, u forenzičkoj psihijatriji. Posebno je naglašen posttraumatski stresni poremećaj izazvan ratnim angažovanjem.

U skladu sa predmetom istraživanja dalje je predočena detaljna evolucija koncepta kvaliteta života koji se definiše kroz individualni opažaj fizičkog i psihičkog zdravlja, odnosa sa okolinom, osećaja blagostanja. Naglašen je uticaj koji posttraumatski stresni poremećaj, sa akcentom na onaj izazvan učešćem u borbi, ima na kvalitet života i u tom smislu prezentovani su rezultati istraživanja više naših i stranih autora iz kojih se vidi negativan uticaj posttraumatskog stresnog poremećaja na kvalitet života.

Na kraju uvoda predstavljeni su različiti teorijski koncepti ličnosti. Naglašeno je međusobno dejstvo karakteristika ličnosti i sredinskih faktora sa osvrtom na to kako posttraumatski stresni poremećaj utiče na ličnost a potom i na to kako se izmene u ličnosti dalje reflektuju na funkcionisanje obolelog u celini. Predočen je veliki broj istraživanja iz kojih se izdvajaju neke osobine ličnosti koje karakterišu hroničnu formu poremećaja (agresivnost, nepoverljivost, otuđenost, sklonost povlačenju, impulsivnost).

Ciljevi rada su precizno definisani. Sastoje se u utvrđivanju razlika u kvalitetu života i psihološkim karakteristikama između veterana sa hroničnom formom posttraumatskog stresnog poremećaja i bez njega.

Hipoteze istraživanja bile su da postoji značajna razlika u kvalitetu života i psihološkim karakteristikama između veterana sa i bez hronične forme posttraumatskog stresnog poremećaja.

U poglavlju **Metodologija** istaknuto je da je istraživanje obavljeno na Klinici za mentalno zdravlje Kliničkog centra u Nišu. Nakon uobičajenog osipanja prvobitnog uzorka izdvojeno je 60 ispitanika učesnika oružanih sukoba na Kosovu tokom 1999. godine, pripadnika rezervnog sastava policije i vojske, muškaraca srpske nacionalnosti, koji su u periodu od juna do decembra 1999. godine lečeni na Klinici za mentalno zdravlje od simptoma akutnog posttraumatskog stresnog poremećaja. Istraživanje je koncipirano kao prospektivna panel studija i izvedeno je od juna do decembra 2014. godine. Isti ispitanici su tako, prvo evaluirani zatim reevaluirani istim testovnim instrumentarijumom koji su činili: 1) Sociodemografski upitnik ad hoc konstruisan za ovu priliku, 2) Modul za dijagnozu PTSP a u okviru Strukturisanog kliničkog intervjua, 3) Profil Index Emocija za ispitivanje psiholoških osobina, 4) WHOQoL-Bref-upitnik za ispitivanje kvaliteta života. Nakon primene testovne baterije ispitanici su podeljeni na grupu koja i posle 15 godina ispunjava kriterijume za dijagnozu poremećaja koji je postao hroničan i grupu koja više ne ispunjava kriterijume za dijagnozu poremećaja. Dobijene grupe su potom

poređene između sebe, kao i sa rezultatima koje su iste grupe dobile ranije (horizontalno i vertikalno).

Rezultati su detaljno prikazani u poglavlju „rezultati“, a u tabelama je na pregledan i jasan način vidljivo poređenje psiholoških karakteristika ličnosti i opaženog kvaliteta života između grupe sa hroničnom formom posttraumatskog stresnog poremećaja i bez nje, kao i poređenje vrednosti pomenutih karakteristika danas u odnosu na period pre 15 godina u okviru istih grupa.

Diskusija je napisana sadržajno, doživljeno i argumentovano uz navođenje velikog broja naših i stranih istraživača koji su se bavili temom kojom se bavio autor ovog rada uz neophodno poređenje njihovih i u ovom radu dobijenih rezultata.

Zaključak na sažet način definiše dobijene rezultate uz prepoznavanje novih polja koja se otvaraju za buduća istraživanja. Korišćena **literatura** sadrži spisak od 199 referenci.

B. Kratak opis postignutih rezultata

Nakon što je utvrđeno da se poređene grupe ne razlikuju značajno u pogledu osnovnih demografskih obeležja, te da eventualne razlike među grupama ne mogu biti determinisane tim obeležjima, ustanovljeno je da se grupa sa hroničnom formom posttraumatskog stresnog poremećaja i grupa bez njega razlikuju u nekim od ispitivanih karakteristika dok se u nekim ne razlikuju.

U okviru grupe ispitanika sa hroničnom formom posttraumatskog stresnog poremećaja, nisu dobijene statistički značajne razlike između prosečnih skorova na osnovnim dimenzijama PIE dobijenih prilikom sadašnje i prethodne evaluacije. Ipak, na osnovu vrednosti koje su prikazane, kod osoba sa PTSP uočen je izvestan porast inkorporacije, još izraženiji reprodukcije, ali, pre svega, smanjenje opozicionalnosti.

Takođe, ni kod ispitanika bez hronične forme poremećaja nisu uočene statistički značajne razlike između prosečnih skorova, na osnovnim dimenzijama PIE, dobijenih prilikom sadašnje i prethodne evaluacije. Uz relativnu konstantnost ostalih dimenzija PIE, uočeno je smanjenje intenziteta dimenzije nekontrolisanosti, a u istom periodu i još intenzivnije pojačana deprivacija kod ispitanika kod kojih je u prethodnom periodu došlo do povlačenja simptoma PTSP. U grupi ispitanika sa hroničnim posttraumatskim stresnim poremećajem nisu uočene statistički značajne

razlike u prosečnim skorovima na dimenzijama kvaliteta života merenih prilikom sadašnje (sad) i prethodne (pre) evaluacije.

U grupi ispitanika kod kojih je u periodu od prethodne evaluacije došlo do povlačenja simptoma PTSP, u odnosu na prethodnu evaluaciju, prilikom sadašnje evaluacije uočen je značajno niži prosečan skor na dimenziji psihičko zdravlje.

Poređenjem grupa ustanovljeni su statistički značajno viši skorovi na pojedinim dimenzijama kvaliteta života u okviru grupe bez hronične forme poremećaja, po dimenzijama: Psihičko zdravlje, Fizičko zdravlje, Socijalne relacije i na kraju Opšte stanje, a pri reevaluaciji statistički je značajno veća vrednost kod ove grupe na dimenziji Fizičko zdravlje.

Poređenjem grupa u odnosu na psihološke karakteristike ličnosti nisu dobijene statistički značajne razlike ni za jednu karakteristiku. Dakle, grupa ispitanika sa hroničnom formom poremećaja PTSP i grupa bez hronične forme poremećaja se nisu razlikovale na osnovu psiholoških karakteristika ni na prvoj evaluaciji ni na reevaluaciji.

C. Uporedna analiza doktorske disertacije sa rezultatima iz literature

Naši istraživači ovog poremećaja upoređujući vrednosti na PIE kod standardnog uzorka, ranjenika i veterana, nalaze da veterani imaju znatno nižu reprodukciju, samozaštitu i konformizam a povišenu nekontrolisanost i deprivaciju (Trlaja et al, 1997). Ovi autori smatraju da „ako emocije služe prilagođavanju i pomažu organizmu da se suoči sa ključnim problemima opstanka“ (Plutchik), onda su promene ponašanja ratnika uzrokovane potrebom da se prilagode borbi i ratištu. Zato su oni manje konformirani, više samosvojni (bias), manje okrenuti ljudima i vezivanju (reprodukcija), manje u strahu i više skloni rizičnim ponašanjima (zaštita i nekontrolisanost), a zbog istrgnutosti iz uobičajenog društvenog miljea osećaju se napušteno i sebi prepušteni (deprivacija).

Poređenje između ispitanika u ovom istraživanju (ceo uzorak) i veterana u pomenutom radu govori o tome da sada postoji statistička značajnost razlika u izraženosti nekontrolisanosti, reprodukcije i biasa (viši na ovom uzorku) i samozaštite, opozicionalnosti, eksploracije (viši kod veterana iz pomenutog rada) kao i ranije, gde ostaje ista, odnosno viša nekontrolisanost, reprodukcija, bias na uzorku u ovom istraživanju, kao i viša samozaštita, opozicionalnost, eksploracija ali i depresivnost kod veterana iz pomenutog rada.

Pomenute razlike mogu, po mišljenju autora, biti posledica protoka vremena koji je ublažio samozaštitu, opozicionalnost, eksploraciju na uzorku u ovom istraživanju (prethodno istraživanje objavljeno 1997. godine, ovo izvršeno 2014. godine).

U drugom radu istraživača s prostora bivše SFRJ, autori nalaze visoke vrednosti na agresivnosti, deprivaciji, opozicionalnosti a niske na dimenzijama inkorporacije, reprodukcije, eksploracije i biasa (Mršić-Husar & Bogović 2008).

Takođe se primećuje da su rezultati prezentovani u ovom radu u skladu sa sličnim nalazima drugih autora (Talbert et al, 1993; Lauterbach & Vrana, 2001) gde se vidi da su ispitanici koji su tada opažali svoj kvalitet života u domenu psihičkog i fizičkog zdravlja boljim, kao i svoje socijalne relacije bili, na neki način, „zaštićeniji“ od produbljivanja patologije iako je dijagnoza akutnog poremećaja bila tada i kod njih postavljena. Ovo otvara pretpostavku da se potencijal za hronifikaciju nalazi u načinu na koji ispitanik posmatra sebe, svoje zdravlje, svoje relacije obzirom da je postignuće na upitniku koji meri kvalitet života dobrim delom odraz subjektivnog stava o tom kvalitetu i rezultat je samoprocene. Takođe, ovaj nalaz potvrđuje neka druga istraživanja u kojima je uočen protektivni značaj socijalnih faktora, odnosno socijalne podrške u smanjivanju štete koju je načinio posttraumatski stresni poremećaj (Kotler et al, 2001; Samardžić, 2003; Klarić et al, 2008).

Oštećeno fizičko zdravlje kod hronične forme poremećaja opisuju Špirić i Samardžić koji nalaze psihogenu etiologiju endokrinog disbalansa obzirom da postojanje povrede glave nije uticalo na nivoe hormona kod traumatizovanih (Špirić & Samardžić, 2004).

Antičević i saradnici nalaze lošiji kvalitet života veterana u svim domenima u odnosu na kontrolnu grupu. Jačina simptoma poremećaja visoko korelira sa kvalitetom života veterana. Ipak i veterani bez hronične forme imaju oštećeno funkcionisanje i kvalitet života generalno u odnosu na kontrolnu grupu, što govori o lošem uticaju ratnog angažovanja nezavisno od dijagnoze (Antičević et al, 2012). Zatzick i saradnici na uzorku veterana nalaze značajnu razliku u kvalitetu života kod hronične forme poremećaja u odnosu na onu koja to nije, između ostalog i u domenu fizičkog zdravlja (Zatzick et al, 1997). Schnurr i saradnici nalaze jasnu povezanost jačine posttraumatskog stresnog poremećaja i slabijeg kvaliteta života i u tom smislu intenzitet poremećaja je snažan prediktor kvaliteta života. Kada je fizičko zdravlje u pitanju, ta veza nije tako jaka, i jačina poremećaja, nalaze ovi istraživači, nije tako pouzdan prediktor fizičkog

zdravlja (Schnurr et al, 2006). Magruder zaključuje da izraženi simptomi poremećaja uzrokuju slab fizički i mentalni status, a slično nalazi i Richardson sa saradnicima koji kaže da veterani sa posttraumatskim stresnim poremećajem imaju niži mentalni i fizički kvalitet života što objašnjavaju depresivnošću veterana (Magruder et al, 2004; Richardson et al, 2008).

Hoge i saradnici na studiji ratnih veterana iz Iraka godinu dana nakon povratka iz rata nalaze snažnu vezu između posttraumatskog stresnog poremećaja i problema sa fizičkim zdravljem. Oni konstatuju da skoro 17% njih i sada ispunjava kriterijume za dijagnozu i da je ona vezana za niži nivo opšteg zdravlja, više poseta lekaru, veći broj izgubljenih radnih dana i ozbiljnije somatske simptome, a Kang i saradnici govore o vezi između hronične forme poremećaja i hroničnog umora (Kang et al, 2002; Hoge et al, 2007).

D. Objavljeni radovi koji čine deo doktorske disertacije

1. **Milenković T, Jovanović A.** The impact of emotional characteristics in chronicity of posttraumatic stress disorder. *Psychiatria Danubina* 2016, Vol 28, No 2

E. Zaključak (Obrazloženje naučnog doprinosa)

Doktorska disertacija “**Analiza kvaliteta života i psiholoških karakteristika ratnih veteran obolelih od hroničnog posttraumatskog stresnog poremećaja**” mr Tatjane Milenković predstavlja originalni naučni doprinos u razumevanju hroniciteta posttraumatskog stresnog poremećaja. Ovim istraživanjem rasvetljeni su izvesni aspekti koji se odnose na psihološke osobine ratnih veterana kao i na njihov opažaj kvaliteta života. Predočene su izvesne osobine ličnosti koje mogu uticati na razvoj hroniciteta kao i koje su posledice hronifikacije koje komplikuju lečenje.

Rezultati ove doktorske disertacije bi mogli da pomognu u razumevanju hroničnog posttraumatskog poremećaja i ukažu na moguće strategije u njegovoj prevenciji i lečenju.

Ova doktorska disertacija je urađena prema svim principima naučnog istraživanja. Ciljevi su precizno definisani, naučni pristup je originalan i pažljivo odabran a metodologija rada je savremena

Rezultati su pregledno i sistematično prezentovani i diskutovani i iz njih su izvedeni odgovarajući zaključci.

Na osnovu svega navedenog, i imajući u vidu dosadašnji naučni rad kandidata, komisija predlaže Naučnom veću Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati doktorsku disertaciju mr Tatjane Milenković i odobri njenu javnu odbranu radi sticanja akademske titule doktora medicinskih nauka.

U Beogradu, 20.5.2016.

Članovi komisije:

Mentor:

Prof.dr Aneta Lakić

Prof.dr Aleksandar Jovanović

Prof.dr Srđan Milovanović

Doc.dr Vladimir Janjić
